

projevy přetrvávají v rodinách i po ztrátě závaznosti ve verbální rovině, ve zvycích a obyčejových úkonech, i veřejně nepředváděných, a jsou součástí chování a úkonů významné části české populace.

Část nazvaná Běžný pohřeb na přelomu 19. a 20. století, která je součástí kapitoly o pohřebních rituálech, působí v celku knihy poněkud nesourodě, snad ve snaze o vícesměrnost zkoumání jevu a vytvoření východiska pro vývojové paralely, které nejsou v dalším textu v podstatě využity, a to i v situacích, které se nabízejí pro projekci zpětné vazby k současným jevům. Hledisko kontinuity/diskontinuity české lidové tradice a současnosti má zřejmé konotace v sektarizačních konceptech i nenáboženských iniciacích meziválečného období. Nacházíme je ve formách společenské, skupinové i rodinné recepce/odmítání socialistických a komunistických představ a sociálních praktik, propagujících nový koncept občanského pojetí smrti a pohřbívání.

Vzhledem k úmyslu Olgy Nešporové přispět k „české sociologii smrti“ a tím i k poznání kontextu „České republiky jako nejateističtější země“ postrádám (v očekávání dalších prací autorky) širší využití českých pramenů a publikací relevantních oborů, umožňujících hlubší porozumění specifickým podmínkám a okolnostem konfigurace vzorů (nejen) sociokulturní identity českého etnika. Jejich využití by vyvážilo dojem z přecenění vlivu „modernosti představového světa v západních zemích“, jehož jednostranné hledisko by mohlo vést k různým simplifikacím.

Celkové pojetí knihy přináší významné podněty k sledování místa a funkcí funerální obřadnosti v současnosti. Dokládá proces rozvolňování normativně uznávaných představ a hodnot, které byly v minulosti

tabuizovány s odkazem na zjevené pravdy, popřípadě tradice. Souvisí to s proměnou „konzervativních“ (jak označuje autorka) potřeb a zájmů, jejichž významy se vytrácejí vlivem individualizace, společenské izolovanosti a úniku do intimity. Olga Nešporová prokazuje ve své publikaci dobrou obeznámenost s problematikou jednoho z nejvrstevnatějších rituálních komplexů, jehož projevy předkládá se znalostí sociologického terénu.

Alexandra Navrátilová (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Andrew Demshuk – Tobias Weger (Hg.), CULTURAL LANDSCAPES. TRANS-ATLANTISCHE PERSPEKTIVEN AUF WIRKUNGEN UND AUSWIRKUNGEN DEUTSCHER KULTUR UND GESCHICHTE IM ÖSTLICHEN EUROPA. De Gruyter Oldenbourg, München 2015, 300 s.–

Krajina resp. (historická) kulturní krajina je celosvětově jedním z nejfrekventovanějších termínů a zároveň výzkumných témat posledních desetiletí. Je tomu tak zdaleka nejen v přírodních vědách (zejm. biologii či ekologii), ale i v mnohých oborech sociálních a humanitních věd, především v různých směrech geografie, v sociologii, historii, archeologii a v neposlední řadě v etnologii a sociokulturní antropologii. Epistemologický tzv. „spatial turn“ neboli obrat k prostoru, ke kterému došlo v 80. a 90. letech 20. století, můžeme v mnoha směrech považovat pro tyto vědy za aktuálně významnější než starší obrat lingvistický. Zájem o prostorové vztahy a podmíněnosti v kultuře a společnosti – přičemž téma krajiny je jen dílčím výsekem této

mnohvrstevnaté problematiky – se zračí v doslova gigantické produkci odborných textů v rámci jednotlivých disciplín. Ta je, bohužel, někdy charakteristická určitou zahleděností daných oborů do vlastních terminologických rámců a tematických i teoreticko-metodologických přístupů, ačkoliv právě téma prostoru či krajiny je jedinečnou příležitostí pro uplatňování přístupů inter- a transdisciplinárních. Pro Českou republiku, v tomto ohledu mimořádně zaostávající, byť i u nás je nutno vzpomenout např. některé inovativní přístupy environmentálně historické (Leoš Jeleček, Pavel Chromý) či krajinně antropologické (Karolína Pauknerová, Petr Gibas, Přemysl Mácha), může být výraznou inspirací Německo. A to jednak z důvodů blízkých a srozumitelných tradic tamějšího historického a etnologického bádání, jednak pro možnost pracovat s podobným empirickým materiálem (ve fyzickém terénu, s informátory i v archivech). Konkrétních podnětů je samozřejmě celá řada, níže referovaný sborník je jen jedním z mnoha možných.

V prestižní řadě *Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa* vyšel jako 52. svazek sborník věnovaný transatlantickým perspektivám „kulturních krajin“ Němců ve východní Evropě. Pod poněkud krkolonným názvem se skrývá soubor inspirativních statí německých, polských a amerických autorů věnovaných německému, východoevropskému a americkému terénu, které oborovým ukotvením oscilují mezi kulturní historií, etnologií a jazykovědou. Texty přitom navazují, někdy velice kriticky, na bohatou minulost a současnost německého *Ostforschung*, ovšem teoreticko-metodologicky daleko překračují tradiční rámce zmíněných oborů (ke slovu

se dostávají mj. přístupy paměťových studií a oral history, kulturní geografie nebo antropologické teorie postkolonialismu). Ústředním svorníkem studií je téma kulturní krajiny resp. krajin, které je ovšem chápáno s maximální a možná až trochu problematickou rozvolněností.

V hutných úvodních příspěvcích se samotný pojem i jeho možné aplikace snaží vymezit Matthias Weber (*Die Tatung „Cultural Landscapes“ im Kontext der Arbeit des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, s. 7–13), upozorňující na možné výhody i nevýhody nahrazení tradičního studia regionů obývaných v minulosti Němci (např. Slezsko, Východní Prusko, Čechy, Morava, Sedmihradsko) s důrazem na odlišně konstruované studium kulturních krajin. Na Webera navazující Tobias Weger (*Cultural Landscapes – ein kulturwissenschaftliches Konzept*, s. 17–27) se ke studiu regionů a krajin vyjadřuje také, hlavní síla jeho příspěvku však spočívá v zajímavém pokusu (s. 18–20) o sledování německo-francouzské tradice (sahající až k A. von Humboldtovi) užívání a vymezování pojmu kulturní krajina. Pro českého čtenáře bude nepochybně zajímavá autorova úvaha (s. 26–27) o mediálně často zmiňované „sněhové mapě republiky“, která se na jaře objevuje na úbočí Studniční hory v Krkonoších. Tu, zcela oprávněně, Weger považuje za extrémní příklad symbolické mnohvrstevnatosti tohoto původně čistě přírodního jevu, kterému jsou (nebo mohou být?) ovšem připisovány nejrůznějšími aktéry nejrůznější významové hodnoty. Myšlenka jistě provokativní, ovšem předjímající podstatným způsobem chápání krajiny a krajin většinou autorů, kteří do publikace přispěli a jejichž ideová

a metodologická východiska na dalších stranách shrnují a předjímají Robert Trauba (s. 29–39) a Hans Henning Hahn (s. 41–46). Ač vzájemně poněkud polemicky, oba chápou krajinu především jako médium a předmět lidské paměti a imaginace; kladou mimořádný důraz na výzkum nikoliv materiálních a prostorových vlastností krajin obývaných Němci, ale na kolektivní a individuální reprezentace, obrazy a imaginaci. Navazují tak na bohatý a samozřejmě vnitřně nejednotný proud úvah táhnoucí se k M. Halbwachsovi, v případě recentních výzkumů krajiny pak zejména k S. Schamovi.

Právě propagandisticky či spontánně vznikajícím imaginárním krajinám je věnována první skupina empirických studií, které ve sborníku nalézáme. Z nich zaujme značně odlišnou teoretickou perspektivou příspěvek Jesse Kauffmana (*The Colonial U-Turn: Why Poland is not Germany's India*, s. 49–67), který vychází z aktuálních přístupů ke kolonialismu a postkolonialismu a ukazuje určité nové možnosti vysvětlení německého vztahu k „Východu“ v době před 2. světovou válkou a v jejím průběhu. Konceptuálně tradičnější je příspěvek Tobiaše Wegera (*Wie weit reicht der „Deutsche Osten“? Kartographische Entgrenzungsstrategien*, s. 99–121), ve kterém autor bravurně analyzuje vývojové aspekty, kulturní a mentalitní pozadí a symbolické roviny kartografického zobrazování německých (německojazyčných) území ve střední a východní Evropě (včetně diskurzu tzv. *Stammesgrbiet, Volksboden* apod.) Možná jen škoda, že se autor v příspěvku – přiznaně ovšem zacíleném hlavně na způsoby rozhraničování východní hranice „němectví“ – podrobněji nezaměřil také na problematiku konstrukce

německých jazykových ostrovů, klíčovou i pro vývoj středoevropské *Sprachinsel Volkskunde*.

Symbolickému napětí mezi idejemi a reprezentacemi regionů, národa a konkrétních krajin se ve sborníku věnuje většina autorů, a můžeme tak konstatovat, že právě „krajinu paměti a v paměti“ jsou těmi nejčastěji analyzovanými. Autoři přitom shodně poukazují na význam vzpomínek a paměťově konstruovaných představ o domově, krajině či konkrétních místech v životě jednotlivých aktérů i v širším společensko-politickém dění, propagandě, kultuře apod. Nejvhodnějším empirickým materiálem je jim vcelku nepřekvapivě (ale produktivně) jednak konfliktní prostředí předválečných jazykově (resp. etnicky) smíšených lokalit a regionů, hlavně na území Polska (např. Winson Chu, *Germans into Lodzers? Re-interpreting Karl Dedecius' Poland in the Twentieth Century*, s. 169–186) a události druhé světové války (Peter Polak-Springer, *„Borderless Misery“: The Political Use of Refugees in German Upper Silesia during the Weimar and Nazi Eras*, s. 149–168), jednak a hlavně poválečný odsun či útek Němců z východní Evropy.

Právě vysídleneckému prostředí a konstrukci a připomínání krajin domova u vysídlenců je v publikaci věnována více než třetina všech textů. Ve většině z nich se však kulturní krajina, i poněkud v rozporu s vymezením daného pojmu, o kterém na začátku sborníku referuje T. Weger, stává zcela nemateriální entitou, konstruovanou pouze a jen v procesech vzpomínání, zapomínání a připomínání. To je samozřejmě zcela legitimní, nicméně v případě některých příspěvků, pracujících s poměrně jasně identifikovatelnými přístupy k historické paměti (P. Nora) nebo pojednávajících

například vysídlenecké festivity, už jde o texty – jednoduše řečeno – sice o paměti, ale v žádném případě o kulturní krajině (viz např. studie Elisabeth Fendl, *Zugnummer 30: „Flucht und Vertreibung“: Festzüge als Form des Reenactment*, s. 229–245; Jeffrey Luppés, *Land der unbegrenzten (errinnungspolitischen) Möglichkeiten. Die Vertreibenendenkmäler ausserhalb von Cleveland und St. Louis*, s. 247–264). Na druhou stranu například Andrew Demschuk (*The Voice of the Lost German East. Heimat Bells as Memory Soundscapes*, s. 209–228) ukazuje v patrně teoreticky i empiricky nejvydařenějším příspěvku celého sborníku, že témata individuální a kolektivní paměti, tzv. míst paměti a konkrétních historických kulturních krajin propojit lze.

Celkově můžeme shrnout, že recenzovaný sborník nabízí celou řadu zajímavých úvah a informací, z nichž mnohé mají bezprostřední vazbu k českým zemím, a je jen škoda, že do publikace nepřispěl nikdo z našich badatelů, specializujících se například na česko-německé vztahy. Po stránce konceptuální a metodické texty dokládají nepochybnou inspirativnost soudobých (zde především historických a etnologických) přístupů k prostoru a krajině. Zároveň se však zcela jasně ukazuje ožehavost termínu kulturní krajina i jeho užívání jako deskriptivního a analytického nástroje. V mnoha příspěvcích sborníku se tak „krajina“ dostává do viditelné tenze s „pamětí“ a stává se jen jakousi nepotřebnou nálepkou. Takovým směrem by se budoucí výzkum asi ubírat neměl, jiných a veskrze pozitivních příkladů ovšem recenzovaný sborník přináší víc než dost.

Jiří Woitsch (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Monika Krojež Telban, TIPNI INDEKS SLOVENSKIH LJUDSKIH PRAVLJIC. ŽIVALSKÉ PRAVLJICE IN BASNI. Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC-SAZU, Ljubljana 2015, 461 s.–

Čelná představitelka střední generace slovinské folkloristiky a bývalá ředitelka Inštitutu za slovensko narodopisje SAZU Monika Krojež prvním svazkem katalogu slovinských pohádek a humorek završila rozsáhlou a časově náročnou fázi svého bádání nad slovinskou lidovou slovesností.

Většina evropských zemí již své katalogy či soupisy pohádkových a humorkových syžetů má, Slovinsko patří do malé skupiny států, kde se zatím nedařilo tuto základní folkloristickou pomůcku vytvořit. Monika Krojež svým prvním dílem Indexu syžetů slovinských lidových pohádek, jenž je zaměřen na zvířecí pohádky, začala tento stav měnit. Předpokládáme, že další svazky, věnované ostatním druhům pohádek, budou následovat.

Autorka svůj soupis pojala moderně, zařadila do něj nejen – jak to bývá obvyklé – texty zapsané či nahrané u etnických Slovinců, ale také příběhy zachycené u slovinských Němců a dalších národností žijících na území této alpské republiky. Jasně tím avizuje opuštění starších etnocentrických názorů, které pojímaly folklor spíše na jazykovém základě, a vnímá lidovou slovesnost v souvislostech tradičních zemí či oblastí. Zároveň lze v soupisu nalézt i texty zaznamenané u Slovinců v lokalitách, které dnes patří sousedním státům (Rakousko, Itálie), ale jejichž tradiční sepětí se Slovinci ze Slovinska je zcela prokazatelné (dnešní hranice Slovinska vznikly až po druhé světové válce). Podtitul navíc upozorňuje, že do soupisu jsou kromě pravých zvířecích pohádek zahrnuty i bajky.